

ήκροατο μετὰ φιλόφρονος προσοχῆς τὴν ἱστορίαν ἣν διηγείτο αὐτῷ ἡ λαϊκὴ "Εσχερ περὶ τοῦ τελευταίου μαγείρου, ὅστις ἦτο μοναδικὸς εἰς τὸ κορσομέ, διὰ τὸ ὁποῖον τὸν ἡγάπα καὶ ὁ σὶρ Τζῶν. Τόσον κατέβηλόν οἱ κορσομέδες τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου τὸν σὶρ Τζῶν, ὥστε τὸν ἐκράτησε ἐξ ἔτη ἂν καὶ κατεσκεύαζεν ἐλεεινὰ γλυκίσματα. Ἡ δὲ λαϊκὴ Σέβερελ καὶ ὁ Τζίλφιλ παρετήρουν τὸν Ροῦπερτ, τὸν εὐνοούμενον κύνα, ὅστις προβαλὼν τὴν κεφαλὴν ὑπὲρ τὸν βραχίονα τοῦ κυρίου του ἐπεθεώρει τὰ ἐδέσματα, ἀφ' οὗ εἶχεν ὁσφρανθῇ τὸ περιεχόμενον τῆς παροψίδος τοῦ βαρόνου.

(Ἐπεται συνέχεια).

ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΚΡΗΤΕΣ

[Συνέχεια ἴδε προηγούμενον φύλλον].

Καὶ τὸ Ἡράκλειον, ὡς πᾶσα ἄλλη πόλις τῆς Κρήτης, πᾶσα κώμη, πᾶν χωρίον ὑπῆρξε θέατρον αἱματηρῶν σκηνῶν, εἰς τὴν σφαίραν τῆς τουρκικῆς βίας ἀναγομένων, καὶ τῆς ἀδιαλείπτου ἐνόπλου διαμαρτυρήσεως, ἣν πανταχοῦ καὶ πάντοτε, καὶ ἐπὶ Ἑνετῶν καὶ ἐπὶ Ὀθωμανῶν ἀντέταξαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τῶν κρατούντων δεσποτῶν. Ὁ Μητροπολιτικὸς ναὸς τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ μετεβλήθη ἡμέραν τινά, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, εἰς ἀτελεύτητον σφαγεῖον. Κεκλεισμένοι ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας ἐσφάγησαν οἱ χριστιανοὶ ὑπὸ τοῦ φανατικοῦ τουρκικοῦ ὄχλου. Ἀκούραστος τοῦ θανάτου ἡ μάχαιρα πλήσσει ἐκεῖ, ὑπὸ Ὀθωμανικῆς χειρὸς κινουμένη, καὶ τῆς σφαγῆς ἡ διψα φλεγμαίνει καθόσον τὸ χριστιανικὸν αἷμα χύνεται ἀφειδῶς. Θύσαν καὶ ἀπολέσαν τὸ τουρκικὸν πλῆθος ἐπιπίπτει κατὰ τῆς Μητροπόλεως ὅπου ἔμενον, μετακληθέντες εἰδικῶς ὑπὸ τῆς τοπικῆς ἐξουσίας, οἱ σεβάσμιοι τῆς Κρήτης ἱεράρχαι. Πίπτουσιν ἐκεῖ αἱματόφυρτοι ὁ Μητροπολίτης Κρήτης, ὁ Σιτείας, ὁ Χερρονήσου, ὁ Λάμπης, ὁ Κνωσσοῦ. Μαινόμενος ὁ τουρκικὸς ὄχλος ὁρμᾷ κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς πόλεως καὶ συμπληροῦ τὸ ἔργον τῆς σφαγῆς. Εἰς τὸ Ἡράκλειον ἐπίσης ἐξεδάρη ζῶν ὁ Δασκαλογιάννης, ἀφοῦ προηγουμένως ἐστρεβλώθη καὶ ἐδασανίσθη δεινῶς εἰς τὰς ὑπογείους τοῦ φρουρίου φυλακάς. Ὁ Δασκαλογιάννης συναρπασθεὶς ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, ὅτι ἡ δύνατο νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα του παρεσκεύασε, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς καθόδου τοῦ Ὀρλώφ εἰς τὴν Μεσόγειον, ἐπανάστασιν ἐν Σφακίοις. Συλληφθεὶς ἀπῆλθον εἰς Μεγάλο Κάστρο ὅπου καὶ ἐθανατώθη βασανισθεὶς καὶ ἐκδαρεὶς ζῶν. Ὑπάρχει καὶ ἔσχα δημῶδες «Δασκαλογιάννης τῶν Σφακιῶν»

ἐπιγραφόμενον, ἐν ᾧ ἐν γλώσσῃ Κρητικῇ, ἀφηγεῖται ὁ ποιητὴς τὴν σύλληψιν καὶ τὰς ἀγωνίας τοῦ Δασκαλογιάννη, ἐνθυμούμενον τὰ τέκνα αὐτοῦ, καὶ ἀλγούντος ἐπὶ τῇ οἰκτρᾷ τύχῃ, ἥτις ἀναμένει τὴν οἰκογένειάν του. Ὡς συνέχεια τοῦ αὐτοῦ ὁμοιομόρφου δράματος, ὡς ἐξακολούθησις τῆς αὐτῆς ἱστορίας, τοῦ αὐτοῦ πενήθμου τόνου ἀναγράφονται πλεῖστα αἱματηρὰ ἐπεισόδια εἰς φόνους καὶ στρεβλώσεις τῶν Χριστιανῶν ἀναφερόμενα. Συνάπτων δύο ἐποχὰς δουλείας, ἀλλὰ καὶ διαμαρτυρήσεως ἀκαταβλήτου, ἀναφέρω τὴν ἐν ταῖς δόξαις τοῦ Ἡρακλείου περιγωγὴν, δίκην τροπαίου, τῆς αἱματοφύρτου κεφαλῆς τοῦ διακόνου Εὐμενίου ὅστις, ἀληθῆς Ἕλλην κληρικός, ἔπεσε μαχόμενος κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 66. Τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἔσυραν εἰς τοὺς δρόμους οἱ Τοῦρκοι. Εἶδον ἀγῶ, σεμνῶς φυλασσόμενον, τὸ κρανίον τοῦ γενναίου καὶ χρηστοῦ διακόνου.

Τὸ μεσονύκτιον ἔπρεπεν ἀναποδράστως ν' ἀναχωρήσωμεν διὰ θαλάσσης εἰς Χανία. Ἡ κρίσις εἶχε δεινωθῇ, καὶ ὁ τηλεγράφος ἀνῆγγελλεν εἰς τοὺς ἐν Ἡρακλείῳ διατρίβοντας, χάριν ἐκδρομῆς, προζένους τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων, ὅτι σφαγαὶ ἠπειλοῦντο ἐν Χανίοις, καὶ ὅτι ἡ ἐπάνοδος αὐτῶν ἦτο κατεπείγουσα. Τοῦ μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος ὅπερ ἀπέμενε μετὰ τὴν κλινάσσης ἡδὴ ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, ὅτε ἐμέλλομεν νὰ ἐπιβιβασθῶμεν, ἔσπευσα νὰ ἐπωφεληθῶ ἐπισκεπτόμενος τὰ ἐρείπια τῆς Κνωσσοῦ. Ἐξῆλθον διὰ τῆς βορείου πύλης τοῦ φρουρίου, καὶ ὑπερβὰς τουρκικὰ νεκροταφεῖα, παρακείμενα τῇ πόλει, ἐχώρησα πρὸς τὸ ἄλλο νεκροταφεῖον ἔνθα ἤκμαζε ποτὲ ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ὕμνηθεῖσα μεγάλη Κνωσσός. Θαυμασία ἐξετίετο περίξ ἡ ἀποψὶς τοῦ πεδίου. Τῶν ὁρέων αἱ σειραὶ ἐχώρουν κλιμακῆδόν ταπεινούμεναι, καὶ εἰς λοφίσκους χθαμαλοὺς τερματούμεναι καθώριζον πρὸς τὴν μεσημβρίαν, τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν τὸ πεδίον τοῦ Ἡρακλείου. Πρὸς βορρᾶν ἠπλοῦτο ἡ θάλασσα, ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὁποίας ἀνεπήδα ἀποτόμως τὸ νησίδιον τῆς Δίας, ἡ τοῦ Δία. Τὰ ἐρείπια τῆς Κνωσσοῦ κατὰ κεινται λίαν δυσδιακρίτως, κατὰ διεύθυνσιν μεσημβρινοανατολικήν, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ παραρρέοντος Καιράτου ποταμοῦ, ἐγγὺς τείχους ρωμαϊκοῦ «Μακρότειχος» καλούμενου. Ἀλλὰ χροὸς ἐφείσθη τοῦλάχιστον τῶν ἐρείπιων τῶν μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν πόλεων εἰς τὴν Κνωσσὸν φαίνεται ὅτι ἐφθόνησε καὶ τὰ λείψανα αὐτὰ τῆς ἀρχαίας δόξης, καὶ πνοὴν καταστροφῆς ἐμφυσήσας ἠφάνισεν καὶ τὰ ἐρείπια ἔτι. Βαθεῖα μελαγχολία πιέζει τὴν ψυχὴν τοῦ πλανωμένου περὶ τὸν χῶρον τῆς ἀρχαίας Κνωσσοῦ, καὶ ἐξ ὀλιγίστων λίθων διακρίνοντος μόλις τὰς θέσεις ἔνθα ἠγέρθησαν τοῦ Μίνως τὰ βασίλεια, καὶ ἤκμασεν ἡ ἐπιφανεστά-

τη καὶ ἀκραιολάτῃ πόλιν τῆς Κρήτης. Ἐκεῖ ἐγεννήθησαν φιλόσοφοι, ἀρχιτέκτονες, μαθηματικοί, ἱστορικοὶ καὶ ὀλυμπιονίκαι ψαλόντες ὑπὸ τοῦ Πινδάρου. Ἐκεῖ ἐτάφη ὁ Μηριόνης, καὶ ἴσως ὁ Ἰδομενεύς, ἐκεῖ, κατὰ τὰς πλείστας πιθανότητας, ἐγεννήθη ὁ Ἐπιμενίδης. Τοῦ Μίνως ἡ νομοθεσία ἐκεῖ τὸ πρῶτον ἐφηρμόσθη, καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς σημειοῖ, ἐν τῇ γενικῇ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἱστορίᾳ, σταθμὸν περιφανῆ. Ἐκεῖθεν ἄρχεται τῶν Ἑλληνικῶν λαῶν ἡ ἐννομος διάταξις καὶ ἀπὸ ταύτης πηγάζουσι τὰ ἀγαθὰ τὰ ἐκ τῆς συντάξεως τῶν πολιτειῶν καὶ τῆς εὐνομίας, ἧς ἄνευ οὐ μόνον νὰ προκόψωσιν ἀλλ' οὔτε νὰ ζήσωσιν εἶναι δυνατόν οἱ λαοί. Ὁ ἔρημος ἐκεῖνος τόπος, ἐφ' ὃν σύρει τὸ ἄροτρον αὐτοῦ ὁ γεωργός, καὶ ὅπου νωθρῶς ἀπλοῦται ἤδη ὁ Τούρκος, ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία μεγάλου γεγονότος, ἐὰν δὲ θαυμάζωμεν οἱ μεταγενέστεροι μνημεῖα ἐνδεικτικὰ σπουδαίων πολεμικῶν κατορθωμάτων, εὐλογώτερον δέον νὰ τιμῶμεν, πρὸς ἐκείνους, καὶ τοὺς τόπους ἔνθα ἐφηρμόσθησαν σοφὰ τῆς διανοίας ἀποκυήματα καὶ κατηνέχθησαν νίκαι ἠθικαί, τῆς χώρας ἀλλοιόσασαι ἐπὶ τὸ βέλτιον τὴν μορφήν. Τοῦ Μίνως ἡ νομοθεσία θεμέλιον εἶχε τὴν ἐλευθερίαν τῶν λαῶν, καθόσον ὁ βαθὺς καὶ μεγαλόφρων νομοθέτης ἐφρόνησεν, ὅτι ἀδύνατος ὑπάρχει ἄνευ ἐλευθερίας ἡ ἐν τῇ γῇ σχετικὴ τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία. Ὑπὸ τὸ φῶς τῆς διανοίας τοῦ Μίνως ἠφανίσθησαν αἱ θεοκρατικαὶ καὶ δεσποτικαὶ προλήψεις τῶν χρόνων του, εὐλογος δὲ καὶ αὐστηρῶς καθωρισμένη ἐλευθερία, ὑπὸ τύπον μοναρχικόν, διεδέχθη τῶν ἱερέων τὴν δεσποτείαν, καὶ τὴν δουλείαν ὑφ' ἣν οἱ ὀλιγαρχικοὶ θεοκρατικοὶ ἐκράτουν τοὺς πολίτας. Τὸ πρὸς τοὺς θεοὺς, τοὺς ἐναρέτους, καὶ τοὺς γέροντας σέβας, ἡ τήρησις τῶν πατρίων νόμων καὶ τῶν συνθηγιῶν, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐρεύνης ἐὰν ὁρθῶς ἢ μὴ κατεστάθησαν οἱ νόμοι, τὰ συσσίτια, ἡ πρὸς τὴν ἐργασίαν ῥοπή, ἡ ἐγκράτεια, ἡ σκληραγωγία, ἡ γυμναστική, ἡ ὁμόνοια, ἡ ἀπὸ στήθους ἐκμάθησις καὶ ἐμμέτρως ἀπομνημόνευσις τῶν νόμων τῆς χώρας, ὁ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἔρως, ἡ δημοσία καὶ ἐν κοινῷ ἀνατροφή τῶν τέκνων τῶν πολιτῶν, ἡ ἐν μέτρῳ ἐπιεικεία, ἀλλ' ἡ ἀμετρος δικαιοσύνη εἶχον, δίκην κλωστῶν, ὑφανθῇ περὶ τὸν κεφαλαῖον στήμονα τῆς νομοθεσίας τοῦ Μίνως, ὅστις ἦν νὰ κατὰστήσῃ ἰσχυράν τὴν πολιτείαν, φιλοπάτριδας καὶ δικαίους τοὺς πολίτας, καταφρονήτας τοῦ θανάτου, ὅταν μάχωνται ὑπὲρ τῆς πατρίδος των, καὶ ἐπιτηδεύουσιν νὰ προαγάγῃ τὴν χώραν ἐν ἣ ἐγεννήθησαν εἰς ἐπίφθονον ἀκμὴν καὶ ἀκροτάτην τελειοποίησιν. Τοιοῦτοι οἱ νόμοι τοῦ Μίνως, πρόσφοροι εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς καὶ τῶν λαῶν ὑπὲρ ὧν ἐνομοθετήθησαν, οὐδόλως παράδοξον ἐὰν ἐλέγχη-

σαν ὡς κατ'εὐθείαν ὑπὸ τοῦ Διὸς ἐμπνευσθέντες. Ἐνῶ ὁ Μίνως εἶχε νομοθετήσῃ ἐν Κρήτῃ τὸν ΙΕ' αἰῶνα π. Χ., ἕτερος ἑξοχος ἀνὴρ, ὁ ἑξοχώτατος τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ ἔθνους τοῦ ἑσώζε προγενεστέρως, περὶ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ ἀπὸ τὴν δουλείαν τῶν Φαραῶ, καὶ εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου διεπαιδαγωγῆσεν αὐτοὺς, παρέχει εἰς πλάκας ἐγγλύφους τὸν Δεκάλογον, ὃν λέγει ὅτι λαμβάνει κατ'εὐθείαν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Ἰεχωβά! Οὕτω οἱ ἑξοχοὶ νόες, διὰ τῆς πτήσεως αὐτῶν, προσπελάζουσιν εἰς τὸν θρόνον τῆς Σοφίας τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος, καὶ ὑπὸ τοῦ φωτὸς Αὐτοῦ ἐμπνεόμενοι, καὶ τῆς βουλήσεως Αὐτοῦ καθιστάμενοι τὰ ὄργανα, νομοθετοῦσι σοφῶς, καὶ τοὺς νόμους αὐτῶν ὡς θεοπνεύστους εἶτα παρακλίδουσι τοῖς λαοῖς των εἰς τὸ Σινᾶ ὁ Μωϋσῆς, εἰς τὸ Κρητικὸν ὄρος τῆς Δίκτης ὁ Μίνως.

Παρατηρήσεως ἰδιαιτέρας ἄξιον εἶναι, ὅτι ἐν Κρήτῃ τὸ πρῶτον ἐσημειώθη ἡ ἐπέμβασις τοῦ λαοῦ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς πολιτείας, καὶ ἡ ἀπόπειρα τῆς περιστολῆς τῶν αὐθαιρεσιῶν τῆς ὀλιγαρχίας. Πολίτευμα λαϊκὸν διεδέχθη τὴν μοναρχίαν, ἀλλὰ τῶν ἡθῶν ἡ αὐστηρότης καὶ τῶν νόμων τὸ ἀκέραιον οὐδὲν ἔπαθον ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης τοῦ πολιτεύματος. Ἀγρυπνος «τῶν Κόσμων» ὁ ὀφθαλμὸς ἐπέτηρε τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, καὶ οἱ γέροντες ἐπέβλεπον τῆς νεολαίας τὴν χρηστήν ἐπὶ τὰ πρόσω ἐπίδοσιν. Τὰ δημόσια ὑπουργήματα, καταρριφθέντων τῶν φραγμῶν τῆς ἀποκλειστικότητος καὶ τῆς διαδοχῆς, κατέστησαν προσιτὰ εἰς τὴν ἱκανότητα καὶ εἰς τὴν ἀρετήν. Ὁ κεφαλαῖος τοῦ Μίνως σκοπός, ἡ ἐλευθερία δηλονότι τοῦ λαοῦ, ἀναλλοίωτος ἐτηρήθη ὑπὸ τὸ μοναρχικόν καὶ τὸ δημοκρατικόν πολίτευμα τῶν ἀρχαίων χρόνων τῆς Κρήτης. Τῆς ἐλευθερίας ὁμως ἡ τήρησις ἀπῆτει θυσίας ποικίλας, καὶ εἰς ταύτας προθύμως εἶχον ὑπαχθῇ οἱ πολῖται. Καὶ σήμερον καὶ πάντοτε ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ἐπιδιώξις αὐτῆς προϋποθέτει θυσίαν αἵματος καὶ θυσίαν χρυσοῦ. Οἱ λαοί, οἱ θέλοντες νὰ τηρήσωσι τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν, νὰ ἐπεκτείνωσι δὲ τὸ ἀγαθὸν τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοφύλων των, ἐὰν συμπέσῃ νὰ ὦσι δούλοι, καλοῦνται νὰ στρατεύωσιν ὑπὸ τὰς σημαίας, νὰ θνήσκωσιν ἐν πολέμῳ, νὰ καταβάλλωσι τῶν στόλων καὶ τῶν στρατῶν τὰς ὑπερόγκους δαπάνας.

Διατρέβων τις εἰς τὴν πόλιν τοῦ Μίνως, καὶ πατῶν ἐπὶ τῶν λίθων ὅπου ὑψώθησαν ποτὲ τὰ ἀνάκτορά του ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ ἀναμνησθῇ ἐν τάχει τοῦ θαυμασίου ἔργου ὅπερ κατεργάσατο ἡ βαθεῖα καὶ φιλελεύθερος διάνοιά του. Ἡδητῆς ἐσπέρας αἰσικαὶ ἤρξαντο ἀπλούμεναι ἐπὶ τὴν γῆν. Ἐν ταχεῖ καλπασμῷ διήλθομεν, χωρὶς νὰ λεπτολογῇσωμεν πολὺ, πρὸ τῶν παρακει-

μένων σπηλαίων, ἐν οἷς πρέπει νὰ ἴδωμεν τὴν ἀρχὴν τοῦ Λαβυρίνθου, ὃν ἐκεῖ που ἔτασσον οἱ ἀρχαῖοι. Ἡ ἐπελθοῦσα ἐσπέρα, καὶ ἡ ἀνὰ τὸ πεδίον τοῦ Χάνδακος ἀπλωθεῖσα σιωπὴ ἐπέτεινε τῆς ψυχῆς τὴν μελαγχολίαν. Πλεονέκτημα μοναδικὸν διὰ τὴν πόλιν τοῦ Ἡρακλείου, καὶ ὁπερ οὐδεμία τῆς ὑψηλίου πόλις δύναται νὰ παρυσιάσῃ, εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦ πεδίου αὐτῆς θεωρεῖ ὁ ὁδοιπόρος τῆς Δίκτης τὸ ὄρος ἔνθα ἐγεννήθη ὁ Ζεὺς, τὴν Ἰδην ὅπου ἀνετράφη, καὶ τὸν Γιούκταν ὅπου ἐτάφη. Ἐν τῇ στιγμιαίᾳ ριπῇ τοῦ ὀφθαλμοῦ βλέπει τις, ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ, τὸ λίκνον καὶ τὸ μνήμα τοῦ ὑψιβρεμέτου πατρὸς τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν θεῶν.

Ἐν μέσῳ δεινῆς τρικυμίας κατελίπομεν περὶ τὸ μεσονύκτιον τὴν πόλιν. Ἀγριος ἔπνεεν ὁ βορρᾶς, ἡ θάλασσα ἐκόχλαζε, καὶ ἐπὶ τοῦ κυνομένου κύματος ὡς φάντασμα γιγαντιαῖον ἐνεφανίζετο περιοδικῶς ἡ σκιὰ τοῦ τείχους τοῦ φρουρίου. Ἐνῷ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἐμυκᾶτο ὁ σάλος καὶ ἡ ζωὴ, ὁ θάνατος καὶ ἡ γαλήνη ἐκάθευδεν εἰς τὸ βάθος τοῦ πυθμένος. Ἐπὶ τῆς στερεᾶς αὐτοῦ ἐπιφανείας ἄφθονα κατεσπάρησαν τὰ ὅστ' αὐτῶν Ρωμαίων, τῶν Σαρακηνῶν, τῶν Λατίνων, τῶν Τούρκων. Ἦσαν ἐχθροὶ πρὸς ἀλλήλους οἱ λαοὶ οὗτοι· καίτοι ὅμως ἐχθίστως πρὸς ἀλλήλους διακείμενοι συνηντήθησαν ἐν τούτοις εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀποπνιγμοῦ τῆς ἐλευθερίας τῆς Κρήτης. Εἶναι οἰκτρὸν νὰ μάχεται τις καὶ νὰ ἀποθνήσκῃ ὑπὸ τὴν σημαίαν ἰδέας τινός, ἀφοῦ ἡ ἰδέα δὲν εἶναι εὐγενής. Καὶ βεβαίως ἡ ὑποδούλωσις ἐνὸς λαοῦ οὔτε τὸν σκοπὸν δύναται νὰ δικαιολογήσῃ οὔτε τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ χυθὲν αἷμα νὰ ἀμνηστεύσῃ.

(Ἔπεται συνέχεια).

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΑΓΑΝΕΛΗΣ

Η ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ὑπὸ V. G. Marshall προξένου ἐν Πάτραις.

(Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φύλλον)

Ἰνα λάβωμεν κατὰ προσέγγισιν ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς προόδου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ τελευταῖα 50 ἔτη, δεόν νὰ σπουδάσωμεν ὅλους ἰδίᾳ τὴν ἐπιτόπιον ἱστορίαν τῶν Πατρῶν. Βεβαίως πᾶς ξένος πρὸς ἀπόδειξιν τῆς μεγίστης προόδου τῆς ἐπιτευχθείσης ἐν Ἑλλάδι προβάλλει ἀμέσως τὰς Ἀθήνας, ἔνθα τὰ μεγαλοπρεπῆ δημόσια κτίρια καὶ αἱ πολλαὶ ἐκ πεντελικοῦ μαρμάρου ἀπαστράπτουσαι ἰδιωτικαὶ οἰκοδομαὶ κοσμοῦσι τὰς ὁδοὺς. Πράγματι αἱ Ἀθῆναι ἀνεπτύχθησαν θαυμασίως, πλὴν ἡδύνατο νὰ λεχθῇ ἐν μέ-

ρει περὶ αὐτῶν, ὅτι ἡ πόλις πολὺ τῆς λαμπρότητος αὐτῆς ὀφείλει τοῖς ξένοις, οὔτινες ἐνεκα μεγίστου ἐνδιαφέροντος πρὸς ἐξερεύνησιν τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος πολλάκις κατόκησαν ἐκεῖ καὶ οὐκ ὀλίγα μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα ἔκτισαν. Πλούσιοι ἄλλ' εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες ἀφιέρωσαν ἑκατομύρια ὑπὲρ τῶν δημοσίων καταστημάτων· τέλος δὲ ὡς ἔδρα ἀπασῶν τῶν κεντρικῶν ἀρχῶν τῆς Ἑλλάδος, αἱ Ἀθῆναι, ἔσχον τεχνητὴν σχεδὸν αὕξησιν ἐκ τῶν ἑξῶ. Αἱ Πάτραι ὅμως ἐξ ἐναντίας ὀφείλουσι μόνον εἰς ἑαυτὰς τὴν ἡδὺν ἀνθηρὰν αὐτῶν κατάστασιν, διόπερ εἶνε ἡ μᾶλλον ἀναντίρρητος ἀπόδειξις τοῦ μεγάλου προοδευτικοῦ πνεύματος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων.

Μετὰ 20 περίπου ἔτη ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀγῶνος (1850) ἡ πόλις εἶχε μόνον 10,000 κατοίκων, ἐν ἔτει δὲ 1879 εἶχεν 25,000 καὶ σήμερον, κατὰ τὸν Murray, ὁ πληθυσμὸς τῶν Πατρῶν κυμαίνεται μεταξύ 35—38,000 κατοίκων.

Ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1873 ἡ πόλις ἔλαβε νέαν ὄψιν, εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσαν κυρίως οἱ ἀδελφοὶ Γεώργιος καὶ Θάνος Ροῦφοι, υἱοὶ τοῦ ἀπὸ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος γνωστοῦ καὶ περιβλέπτου ἀρχοντος Β. Ροῦφου. Ἐπὶ τῆς δημαρχίας ἐκείνων κατεσκευάσθη μέγα ὑδραγωγεῖον, ἴσως τὸ σημαντικώτερον τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Συγχρόνως δ' εἰσήχθη ὁ δι' ἀερίοφωτος φωτισμὸς καὶ ἐφηρμόσθη γενικὸν σύστημα ὑπονόμων κατεσκευάσθησαν ὠραῖαι δημόσιαι καὶ διὰ δενδροστοιχιῶν κεκοσμημέναι πλατεῖαι, καὶ πολλαὶ ὁδοὶ τῆς ἄνω πόλεως ἠρῶνθησαν καὶ ἐξωραίσθησαν, συνελόντι δ' εἰπεῖν ἐγένετο πᾶν τὸ δυνατόν ὑπὲρ τῆς πόλεως, καὶ ὁ τὸ πρῶτον ἐν Πάτραις ἐρχόμενος οὐκ ὀλίγον ἐκπλήσσεται ἐκ τῶν ὠραίων λιμενικῶν ἔργων καὶ τῶν προκυμαιῶν, ἐξ ὧν κατὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν σταφίδων συχνάκις ἐπιβιβάζονται καὶ ἀποστέλλονται ἀπανταχοῦ τῆς ὑψηλίου καθ' ἑκάστην ὑπὲρ τοὺς εἰκοσακισχιλίους στατῆρας τοῦ ἀπεξηραμένου τούτου καρποῦ.

Αἱ Πάτραι δὲν εἶνε μόνον ναυτικὴ καὶ ἐμπορικὴ πόλις, ἀλλὰ καὶ βιομηχανικὴ, ἔχει δὲ νὰ ἐπιδείξῃ 20 ἀτμοκίνητα βιομηχανικὰ καταστήματα.

Καὶ ὑπὸ φιλολογικὴν δ' ἐποψιν δὲν ἀργεῖ, διότι ἔχει 8 τυπογραφεῖα, ἐν οἷς ἐκτυπούνται πολλὰ βιβλία καὶ φυλλάδια καὶ δημοσιεύονται 5 ἐβδομαδιαῖα ἐφημερίδες.

Πλὴν ὀφείλομεν νὰ ἐπανέλθωμεν πάλιν εἰς τὴν περίοδον τῶν ἀνωμαλιῶν, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν ἀκριβῶς τὴν πραγματικὴν τῆς χώρας πρόοδον. Ἰδίως δὲ ὀφείλομεν νὰ μὴ παρίδωμεν τὴν τότε ἀθλίαν κατάστασιν τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς καὶ τῆς δημοσίας οἰκονο-